

**Bureauonderzoek en Inventariserend
veldonderzoek - verkennende fase**

**Koudhoornseweg tussen
nr's 22 en 28, Garderen,
gemeente Barneveld (GD).**

**LAAGLAND
ARCHEOLOGIE**

maart 2022

Versie 2 (definitief)

In opdracht van:
Hofland Architecten

Colofon**Laagland Archeologie Rapport 805**

Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase
Koudhoornseweg tussen 22-28 te Garderen, gemeente Barneveld (GD)

Auteur: Erwin Brouwer, Anne Ponten

In opdracht van: Hofland Architecten

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

Status rapport: definitief

Controle: I. Keurhorst

Autorisatie: E.W. Brouwer

ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie BV
Virulyweg 21F-G
7602 RG Almelo

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 60294418

© Laagland Archeologie BV, Almelo, maart 2022

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie BV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft in januari 2022 een Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase uitgevoerd aan de Koudhoornseweg, tussen huisnummers 22 en 28, te Garderen. Het onderzoek vond plaats in verband met de ruimtelijke procedure rondom de bouw van een nieuwe woning.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de protocollen SIKB KNA 4002 en 4003.

Het bureauonderzoek had tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen. Centraal staat daarbij de vraag of en zo ja welke archeologische resten (complextype, datering, diepteligging en gaafheid) in het plangebied kunnen worden verwacht. Hiertoe zijn landschappelijke, archeologische en historische bronnen geraadpleegd.

Op basis van het bureauonderzoek geldt een lage verwachting voor de periode Paleolithicum – Vroeg Neolithicum. Jagers/verzamelaars uit deze periode bevonden zich vaak op kleine dekzandopduikingen nabij vers water. Het plangebied zelf bevindt zich in een droogdal en een stuwwalvlakte omgeven door meerdere dekzandruggen. Dit vormde waarschijnlijk geen aantrekkelijke biotoop voor rondtrekkende jagers/verzamelaars.

Voor de periode Midden-Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen geldt een hoge verwachting. Het gebied licht relatief hoog en kent een podzolbodem, vermoedelijk een loopodzol. Dit maakt het gebied geschikt voor vroege landbouwers.

Voor de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd kan een lage verwachting worden aangehouden. Op de kadastrale kaart staat het plangebied aangegeven als heide en in historische tijden is het plangebied niet bebouwd geweest.

Het uitgevoerde verkennende booronderzoek heeft tot doel het verwachtingsmodel te toetsen en zo nodig aan te vullen. Hiertoe zijn verspreid over het toegankelijke deel van het plangebied verkennende boringen gezet. In dit stadium is verkennend booronderzoek de meest efficiënte onderzoekswijze om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Uit het verkennend booronderzoek blijkt dat de bodem tot in de C-horizont is verstoord. De kans dat het gebied nog archeologische resten met een intacte archeologische context bevat wordt daarom laag geacht.

Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt geadviseerd geen archeologisch vervolgonderzoek in het plangebied uit te voeren en het plangebied vrij te geven voor het aspect archeologie. Dit advies is overgenomen door de bevoegde overheid, de gemeente Barneveld. De gemeente wordt hierin vertegenwoordigd door haar deskundige, mevrouw C. van Eijk.

Mochten tijdens de werkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, of resten waarvan redelijkerwijze kan worden vermoed dat het om archeologische resten gaat, dan geldt op grond van de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit kan bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE, www.cultureelerfgoed.nl).

Samenvatting	3
1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding onderzoek	5
1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied	5
1.3 Administratieve gegevens	6
1.4 Huidige situatie en toekomstig gebruik	8
1.5 Gemeentelijk beleid	9
1.6 Onderzoeksdoel	9
2 Inventarisatie	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	10
2.3 Archeologie	12
2.3.1 Bekende archeologische waarden	12
2.3.2 Gemeentelijke verwachtingskaart	12
2.3.3 Eerder archeologisch onderzoek	14
2.4 Historie	15
3 Conclusie en verwachtingsmodel	18
3.1 Conclusie	18
3.2 Verwachtingsmodel	19
4 Veldonderzoek	20
4.1 Beschrijving onderzoeksmethodiek	20
4.2 Resultaten: lithologie, lithogenese en bodemontwikkeling	20
5 Conclusie en verwachting	23
6 Selectieadvies	24
literatuur	25
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	27
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	28
BIJLAGE 3 Geomorfologische kaart	29
BIJLAGE 4 Actueel Hoogtebestand Nederland	30
BIJLAGE 5 Gemeentelijke archeologische verwachtingskaart	31
BIJLAGE 6 Bodemkaart	32
BIJLAGE 7 Waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen	33
BIJLAGE 8 Boorpuntenkaart veldonderzoek	34
BIJLAGE 9 Boorstaten veldonderzoek	35
BIJLAGE 10 Verklarende woordenlijst	39

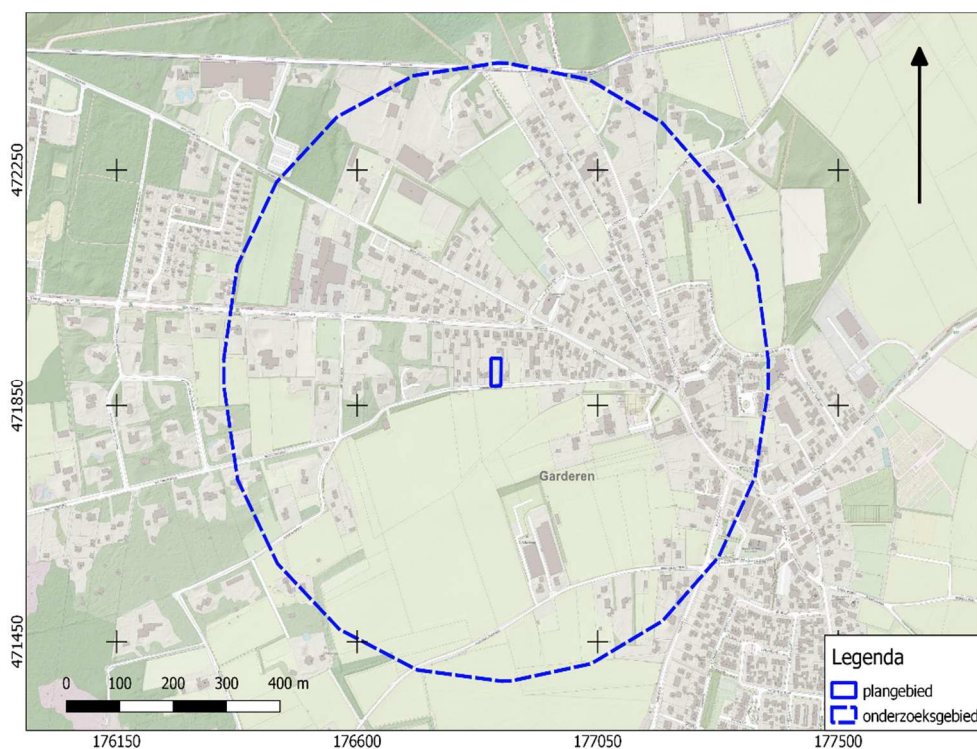
HOOFDSTUK 1 INLEIDING

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande bouw van een nieuwe woning aan de Koudhoornseweg nabij 22 te Garderen, gemeente Barneveld (GD). Hiertoe is een bestemmingsplanwijziging vereist. De gemeente Barneveld heeft een eigen archeologiebeleid. Op basis van het bestemmingsplan dient archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden om aan te tonen dat eventueel aanwezige archeologische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden geschaad door de geplande bouwactiviteiten. De opdrachtgever beoogt met het onderzoek de gemeentelijke paraaf te krijgen voor het onderdeel archeologie. Aanvullende wensen zijn niet kenbaar gemaakt.

1.2 AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied betreft de Koudhoornseweg in Garderen, gemeente Barneveld (GD), zie onderstaande afbeelding.

Afbeelding 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied. Bron: pdok.nl

Het plangebied heeft een omvang van circa 830 m². Voor een beter begrip van de bodemkundige omstandigheden en de archeologie van de planlocatie is een groter gebied bestudeerd. Een zone van 500 m rondom het plangebied wordt voldoende geacht om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Deze zone wordt aangeduid als 'onderzoeksgebied'.

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Provincie	Gelderland
Gemeente	Barneveld
Plaats	Garderen
Beheerder/eigenaar grond	-
Toponiem	Koudhoornseweg
Kadastrale perceelnummer(s) ¹	1290
Laagland Archeologie projectnummer	GAKO221
Datum conceptrapportage	24-02-2022
Datum definitief rapport	18-3-2022
XY-coördinaten	176850/471930
	176870/471930
	176850/471885
	176870/471885
Kaartblad ²	32F
Oppervlakte/lengte Plangebied	circa 830 m ²
Datering	Neolithicum - Nieuwe Tijd
Complextype	bewoning (inclusief verdediging)
Onderzoeksmeldingsnr	5148899100
AMK-terrein	n.v.t.
Vondstmeldingsnr.	n.v.t.
Type onderzoek	Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase
Datum begin veldonderzoek	23-02-2022
Datum eind veldonderzoek	23-02-2022
Opdrachtgever	Hofland Architecten
Goedkeuring bevoegde overheid	15-03-2022
Bevoegde overheid	gemeente Barneveld
Adviseur namens bevoegde	C. van Eijk

¹ kadastralekaart.com.

² www.imergis.nl/htm/opentopo800.htm.

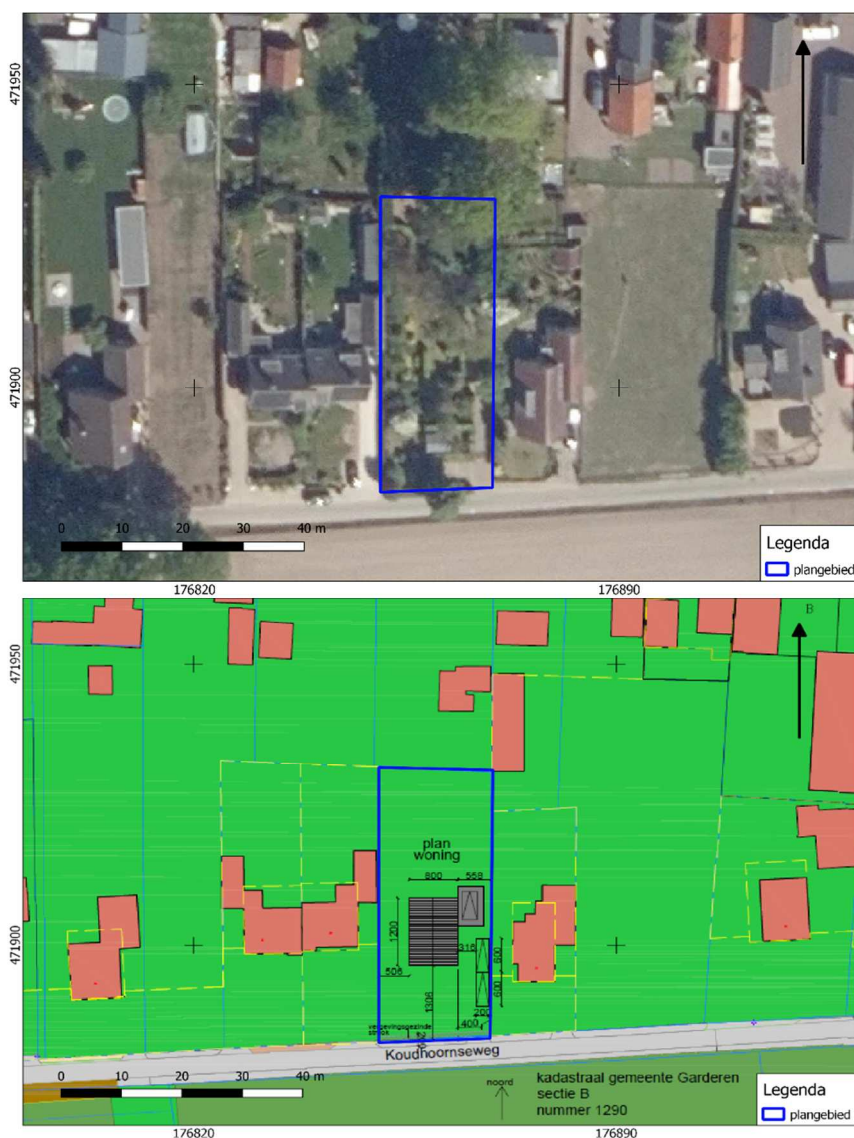
overheid	
Beheer documentatie	Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Gelderland E-depot voor de Nederlandse archeologie Archief Laagland archeologie BV
Uitvoerder	Laagland Archeologie BV Virulyweg 21F-G 7602 RG Almelo 06 51 95 35 53
Projectleider/opsteller onderzoek	Erwin Brouwer erwin.brouwer@laaglandarcheologie.nl

Tabel 1. Objectgegevens.

1.4 HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK

Het plangebied is momenteel in gebruik als tuin. Het terrein bevat voor zover bekend geen kelders of andere ondergrondse kunstwerken en er zijn geen historisch waardevolle bouwwerken in het plangebied aanwezig.³

In dit stadium is de exacte invulling van de plannen nog niet bekend. De milieutechnische condities, huidige en eventuele nieuwe waterpeil en of en zo ja wie de toekomstige gebruiker(s) wordt/worden zijn in dit stadium evenmin bekend. Onderstaande afbeelding toont de huidige en de gewenste nieuwe situatie.

Afbeelding 2. Huidige situatie (boven) en nieuwe situatie (onder). Bron:pdok.nl

³ bron: gemeentelijke monumentenlijst.

1.5 GEMEENTELIJK BELEID

Op grond van het gemeentelijk beleid dient archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden. Dit beleid is vertaald in het bestemmingsplan gemeente Barneveld artikel 18: Waarde – Archeologie 1. In dit artikel staat dat archeologisch onderzoek uitgevoerd moet worden bij de bouw van bouwwerken groter dan 250 m² of bij bodemverstoringen dieper dan 0.3 m -mv.

De omvang van de geplande verstoringen overschrijdt de vrijstellingsgrenzen zoals die in het vigerende gemeentelijk archeologiebeleid zijn aangegeven.

1.6 ONDERZOEKSDOEL

Het uitgevoerde onderzoek behoort tot de eerste fase in het huidige archeologische onderzoeksproces (zie bijlage 1). De initiatiefnemer beoogt met het hier uitgevoerde onderzoek te voldoen aan de gemeentelijke regelgeving omtrent archeologisch onderzoek. Het bureauonderzoek heeft tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen aan de hand van bestaande bronnen, en te bepalen of en zo ja welke delen van het plangebied in aanmerking komen voor vervolgonderzoek. Het verwachtingsmodel wordt getoetst en zo nodig aangevuld door middel van een verkennend booronderzoek. Op grond van de resultaten van dit onderzoek kan worden beoordeeld of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek nodig is om de archeologische waarde van het gebied te kunnen vaststellen.

HOOFDSTUK 2 INVENTARISATIE

2.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de relevante landschappelijke ontwikkeling en huidige bodemkundige situatie beschreven. Tevens wordt ingegaan op de bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied en de historische situatie. Voor wat betreft de in de tekst genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 2.

2.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Het plangebied ligt in het Utrechts-Gelders zandgebied. Dit landschap is gevormd tijdens de voorlaatste ijstijd (Saalien) en de laatste ijstijd (Weichselien). Kenmerkend zijn een aantal grote stuwwallen te midden van een dekzandlandschap, met dekzandvlakten, -welvingen en -ruggen. De zuidelijke grens wordt deels gevormd door de Neder-Rijn; de oostelijke door de IJssel. Voorts komen een aantal beken en kleinere rivieren voor. Gedurende het Saalien was dit deel van Nederland geheel met landijs bedekt dat een dikte van honderden meters kon bereiken. De stuwwallen ontstonden langs de flanken en het front van de voortkruisende, dikke ijsmassa. Ze bestaan uit oudere afzettingen van de voorloper van de Rijn (klei, zand, grind), die door de gletsjers zijn weggedrukt. De glaciële afzettingen afkomstig van de ijskap die toen tot afzetting kwamen worden gerekend tot de Formatie van Drenthe. Tijdens de laatste fasen van het Weichselien werd het keileem afgedekt door dekzand (Formatie van Boxtel, Laagpakket van Wierden).

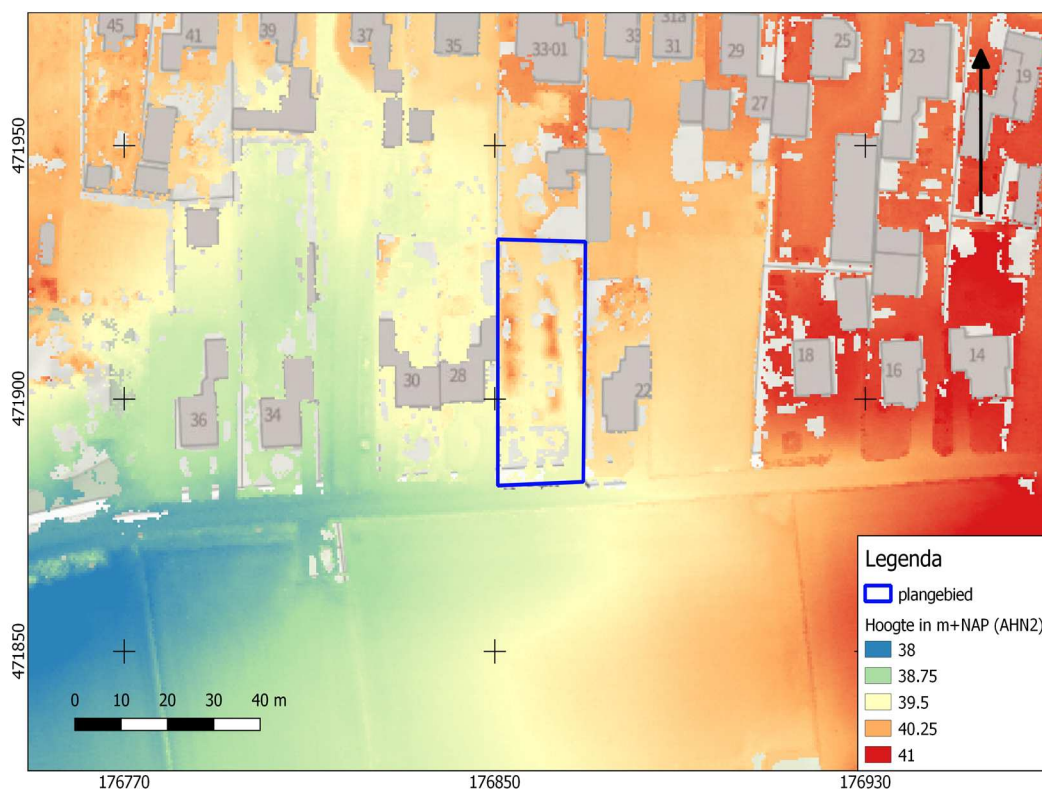
Op de geomorfologische kaart (bijlage 3) ligt de zuidelijke helft van het plangebied in een zone met een droogdal. De noordelijke helft van het plangebied ligt op een stuwwalvlakte (gradiënt van 0-2%). Ten westen, zuidwesten en zuidoosten van het plangebied ligt een dekzandrug.

Een droogdal is een langgerekte laagte die gedurende de voorlaatste en/of laatste ijstijd (Saalien respectievelijk Weichselien) is ontstaan. De bodem was destijds permanent bevroren, waardoor smeltwater niet in de ondergrond kon wegzakken. In de relatief warmere seizoenen verzamelde dit smeltwater zich in de lagere delen van het landschap, waarbij geulen in de hard bevroren grond werden uitgesleten. Na de laatste ijstijd zijn de droogdalen meestal niet meer watervoerend geweest omdat het water kon wegzakken in de ondergrond.

Stuwwalvlakten zijn gebieden die ontstaan rondom een stuwwal. Opvallend in deze afzettingen zijn de vele dekzandruggen, ontstaan door het smeltwater (afstromen)

en door windafzettingen (stuiven en verplaatsen). Dit gebied heeft minimaal reliëf en kan water vaak goed afvoeren.⁴

Op het AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland), zie bijlage 4 is te zien dat het plangebied zich op lichte verhoging in het landschap bevindt die verder omhoog loopt richting het oosten en het zuiden (stuwwal). Ten westen van het plangebied ligt een verlaging in het landschap (corresponderend met het droogdal). Op onderstaande detailopname van de AHN is te zien dat het plangebied tussen een hoger gelegen deel in het noorden en oosten en een lager gelegen deel in het zuidwesten in ligt. Dit beeld bevestigt het beeld dat de geomorfologische kaart biedt, namelijk dat het plangebied in een overgangszone van een droogdal naar stuwwalafzettingen ligt. In het plangebied zijn enkele langgerekte opduikingen/wallen zichtbaar. Dit betreft recente antropogene heuveltjes.

Afbeelding 3. Detailopname van het plangebied op het AHN.

Bodemkundig (bijlage 6) ligt het gebied in een zone met moderpodzolen, hier specifiek een looppodzol. Tegen het zuidelijke deel van het plangebied ligt een zone met een dun plaggendek (30-50 cm) en ten westen van het plangebied ligt een zone met xeropodzolen, hier specifiek een haarpodzol.

Looppodzolgronden zijn moderpodzolgronden met een gedeeltelijk door de mens opgebrachte donkere bovengrond van 30 tot 50 cm dikte. Deze gronden komen voor op essen, die een te dunne A-horizont hebben om tot de enkeerdgronden gerekend te worden. Het onderliggende oorspronkelijke profiel is meestal een holtpodzolgrond.

⁴ Middelpuntvannederland.nl.

2.3 ARCHEOLOGIE

2.3.1 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN

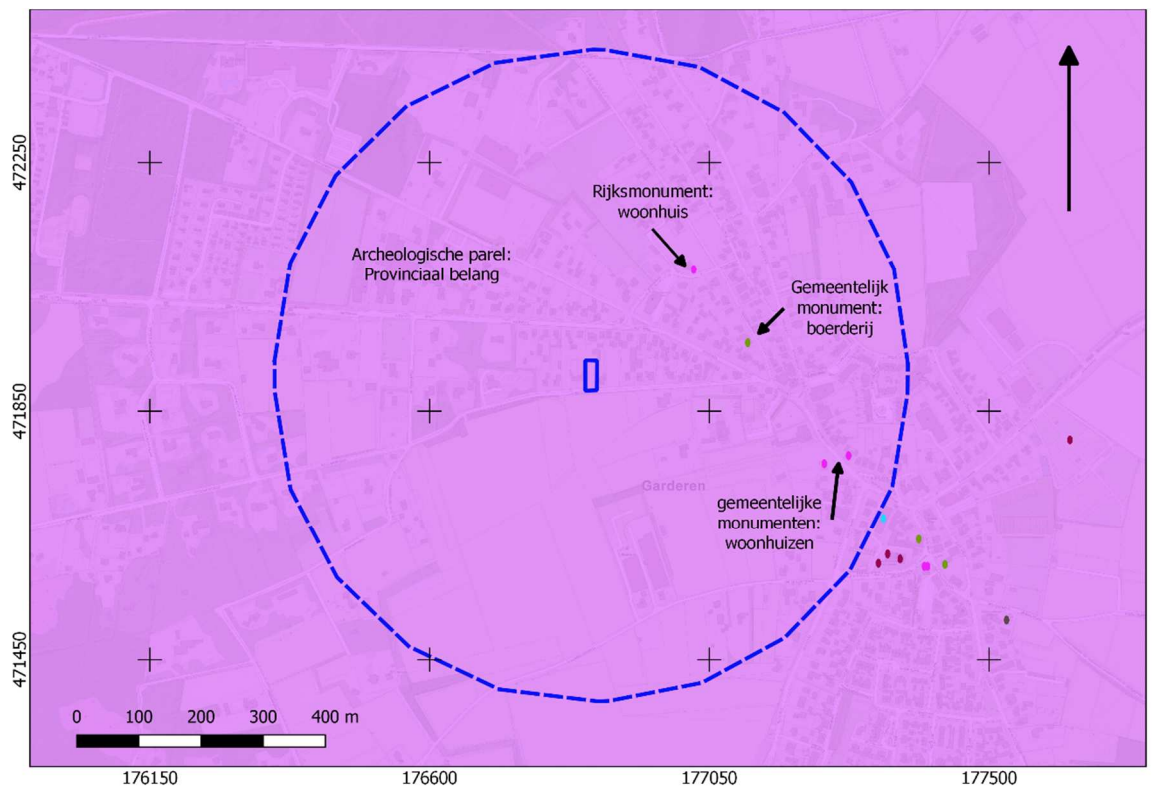
Bijlage 7 toont de locaties van de bekende archeologische waarden en de uitgevoerde archeologische onderzoeken in de omgeving van het plangebied. In het onderzoeksgebied zijn diverse waarnemingen bekend:

Zaakidentificatie 3142843100 betreft een spitsschachtdoorn met weerhaken daterend tussen het Midden Neolithicum en de Bronstijd. De vondst bevindt zich op ongeveer 100 m ten noordwesten van het plangebied.

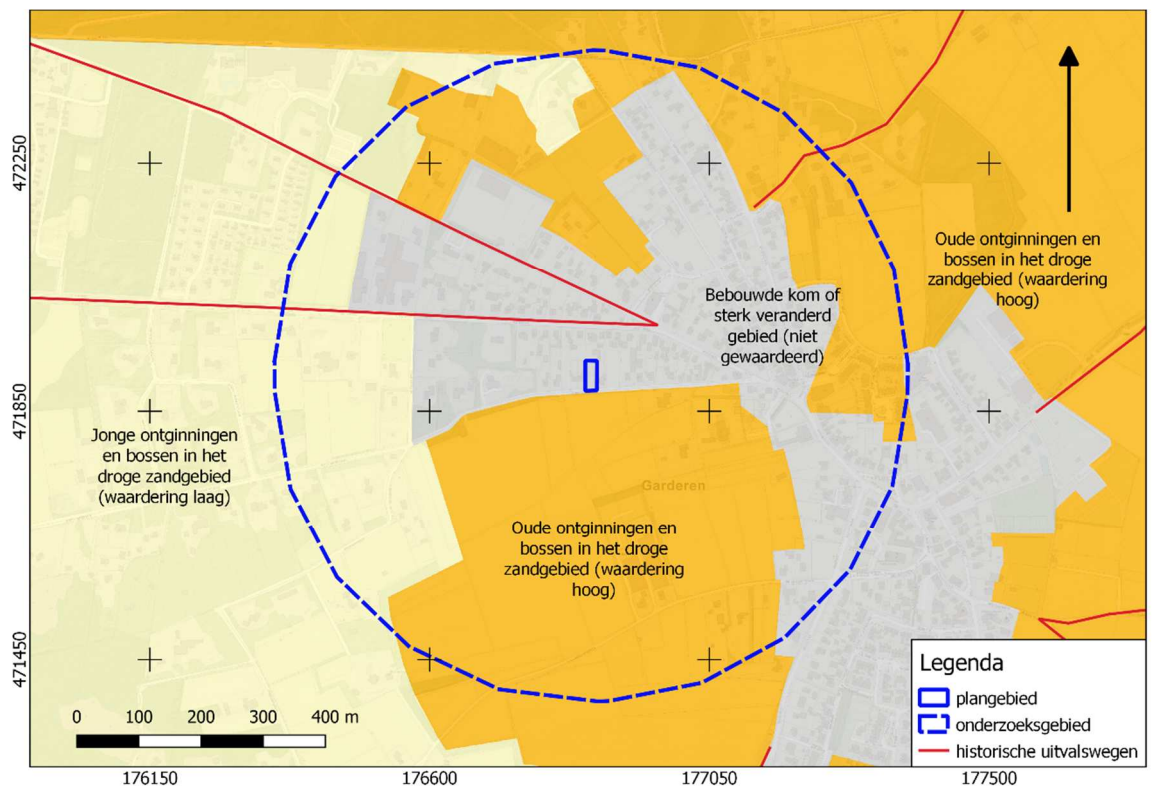
Zaakidentificatie 2885759100 betreft enkele scherven Hessen-Schortens aardewerk uit de Vroege Middeleeuwen en proto-steengoed Pingsdorf aardewerk daterend uit de Late Middeleeuwen. De vondst bevindt zich op ongeveer 360 m ten oosten van het plangebied. Ook zijn er tien grondsporen aangetroffen die in de Middeleeuwen worden gedateerd.

2.3.2 GEMEENTELIJKE VERWACHTINGSKAART

Op de gemeentelijke verwachtingskaart (bijlage 5) ligt het plangebied in een zone met een hoge verwachting. Op onderstaande uitsnede van parels van archeologisch belang en monumenten van de provincie Gelderland is te zien dat het plangebied zich in een zone van provinciaal belang bevindt. Ook liggen ten oosten/zuidoosten van het plangebied meerdere monumenten. Op de uitsnede van de historische geografie en uitvalswegen van Gelderland (Afbeelding 5) is te zien dat het plangebied zich in de zone van de bebouwde kom of sterk veranderd gebied bevindt. Deze zone is niet gewaardeerd. Tegen de zuidkant van het plangebied ligt wel een zone met oude ontginningen en bossen in het droge zandgebied dat hoog wordt gewaardeerd. Ook is te zien dat zich ten noorden van het plangebied een historische uitvalsweg bevindt.

Afbeelding 4. Parels van archeologisch belang en monumenten (provincie Gelderland).

Afbeelding 5. Historische geografie en historische uitvalswegen (provincie Gelderland)

2.3.3 EERDER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de omgeving van het plangebied hebben eerder archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De onderzochte locaties zijn afgebeeld in bijlage 7.

Zaakidentificatie 2247664100 betreft een archeologisch booronderzoek uitgevoerd door BAAC BV in 2009.⁵ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 460 m ten noordoosten van het plangebied. Op basis van het bureauonderzoek kunnen archeologische resten uit alle perioden voorkomen maar erg geldt met name een hoge verwachting voor de periode IJzertijd – Nieuwe Tijd. Tijdens het booronderzoek is gebleken dat het zuidwestelijke deel van het plangebied een (deels) intact bodemprofiel en mogelijk archeologische indicatoren bevat (bouwpuinfragmenten en houtskoolspikkels). Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt aanbevolen om vervolgonderzoek uit te voeren in de vorm van proefsleuven.

Zaakidentificatie 2415641100 betreft een archeologisch booronderzoek uitgevoerd door BAAC BV in 2013.⁶ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 110 m ten noorden van het plangebied. Op basis van het bureauonderzoek geldt een Middelhoge verwachting voor de periode Laat Paleolithicum – Vroege middeleeuwen. Uit het veldonderzoek blijkt dat in het plangebied grotendeels een holtpodzol aanwezig is waarvan de top in de bouwvoor is opgenomen. In het westelijke deel is de bodem tot in de C-horizont verstoord. op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt geadviseerd om geen vervolgonderzoek uit te laten voeren en het plangebied vrij te geven.

Zaakidentificatie 2299934100 betreft een karterend booronderzoek uitgevoerd door ADC ArcheoProjecten in 2010.⁷ Hier is in 2009 een verkennend booronderzoek aan voorafgegaan (zaakidentificatie 2249843100). Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 310 m ten noordoosten van het plangebied. Tijdens het verkennende booronderzoek is de aanwezigheid van een vindplaat uit het Mesolithicum - Neolithicum vastgesteld. Uit het bureauonderzoek bleek ook dat in de buurt van het plangebied bij een eerder onderzoek sporen uit de Vroege Middeleeuwen zijn waargenomen. Op basis van deze resultaten is besloten om een karterend booronderzoek uit te laten voeren. Tijdens het karterende onderzoek zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Daarom wordt nu aangenomen dat er geen sprake is van een archeologische nederzetting of jachtkampje. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt geadviseerd om het gebied vrij te geven voor het aspect archeologie.

Zaakidentificatie 2279157100 betreft een archeologisch booronderzoek uitgevoerd door ADC ArcheoProjecten in 2010.⁸ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 450 m ten westen van het plangebied. Op basis van het bureauonderzoek kunnen archeologische resten uit alle archeologische perioden verwacht worden. Tijdens het veldonderzoek is in het hele plangebied in ieder geval een (deels) intacte B-horizont aangetroffen. Alle relevante archeologische niveaus (A-, B- en top van de C-horizont) zijn gezeefd over een maaswijdte van 4 mm. Hierin zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Gebaseerd op de resultaten van het veldonderzoek adviseert ADC om het gebied vrij te geven op het gebied van archeologisch onderzoek.

⁵ Nijdam 2009.

⁶ De Boer 2013.

⁷ Van Kappel en Holl 2010.

⁸ De Jonge en Hanemaijer 2010.

Zaakidentificatie 4777424100 betreft een archeologisch booronderzoek uitgevoerd door Laagland Archeologie in 2020.⁹ In 2010 is hier een verkennend booronderzoek aan vooraf gegaan (zaakidentificatie 4711043100).¹⁰ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 150 m ten zuidoosten van het plangebied. Gebaseerd op het bureauonderzoek kunnen resten uit alle archeologische perioden verwacht worden. De nadruk licht hierbij op de periode IJzertijd – Vroege Middeleeuwen. Bij het verkennend booronderzoek is in een groot deel van het plangebied een deels intact bodemprofiel aangetroffen. Daarom is geadviseerd om vervolgonderzoek te doen in de vorm van karterend onderzoek. Tijdens het karterend booronderzoek zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt geadviseerd om het plangebied vrij te geven voor het aspect archeologie.

2.4 HISTORIE

Op de eerste kadastrale kaart (circa 1832)¹¹ is het plangebied en haar omgeving nog onbebouwd (zie onderstaande afbeelding). Het terrein is op de OAT (Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel) aangeduid als heide. Door het zuidelijke plangebied loopt een zandweg (die kan worden gezien als de voorloper van de huidige Koudhoornseweg). Aan de overzijde van deze weg zijn bouwlanden aangegeven. De dichtstbijzijnde bebouwing bevindt zich ongeveer 260 m oostelijk van het plangebied. Bij 'A' gaat het om een schaapskooi; 'B' betreft een huis met erf, eigendom van de diaconie van Garderen.

Op de topografische kaart van 1900 (zie Afbeelding 7) is het plangebied nog steeds onbebouwd. Het plangebied is ondertussen ontgonnen tot bouwland en ten noorden van het plangebied is een woning gebouwd. Verder is de weg die eerder door het plangebied liep verplaatst in zuidelijke richting. Rond 1931 is de bebouwing ten noorden van het plangebied toegenomen (Afbeelding 8). De weg ten zuiden van het plangebied is opnieuw verplaatst, nu naar het huidige traject van de Koudhoornseweg.

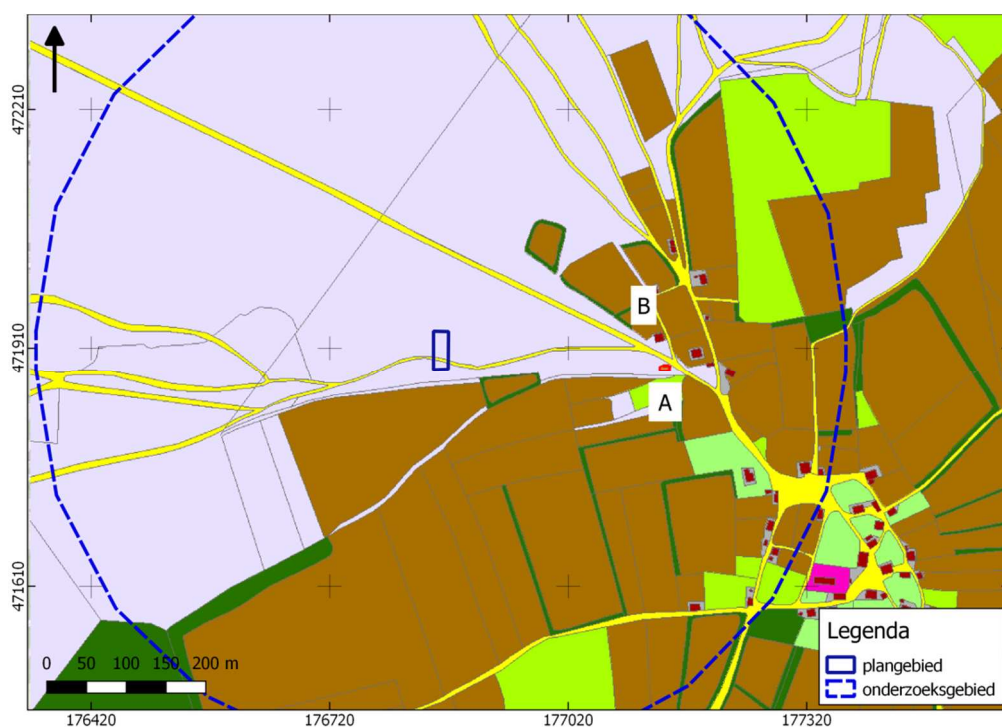
Rond 1988 verschijnen direct ten westen van het plangebied een woning op de kaart (Afbeelding 9). Deze is gebouwd in 1980.¹² De huidige woning grenzend aan het oostelijke plangebied is gebouwd in 1998. Gebaseerd op huidige luchtfoto's (Afbeelding 2) is te zien dat, waarschijnlijk rond deze tijd, een tuin is aangelegd in het plangebied. Daarbij zijn in het zuidelijke deel enkele schuurtjes aanwezig.

⁹ Brouwer 2020.

¹⁰ Brouwer 2019.

¹¹ bron: hisgis.nl.

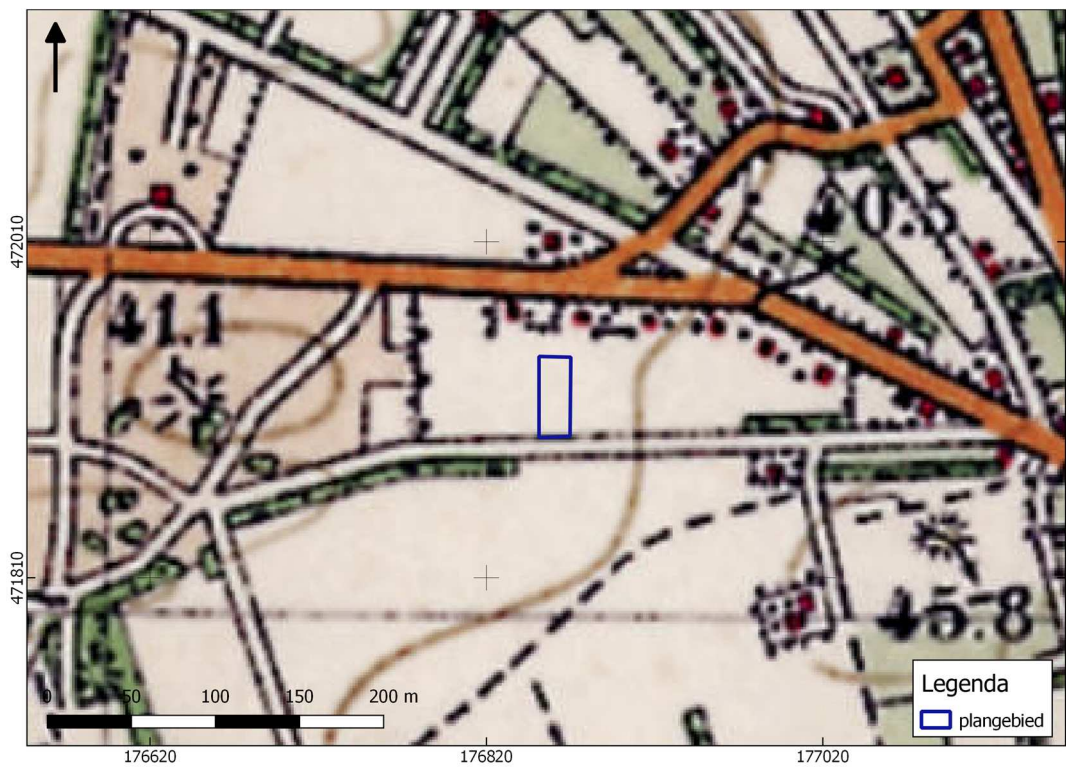
¹² bron: bagviewer.nl.

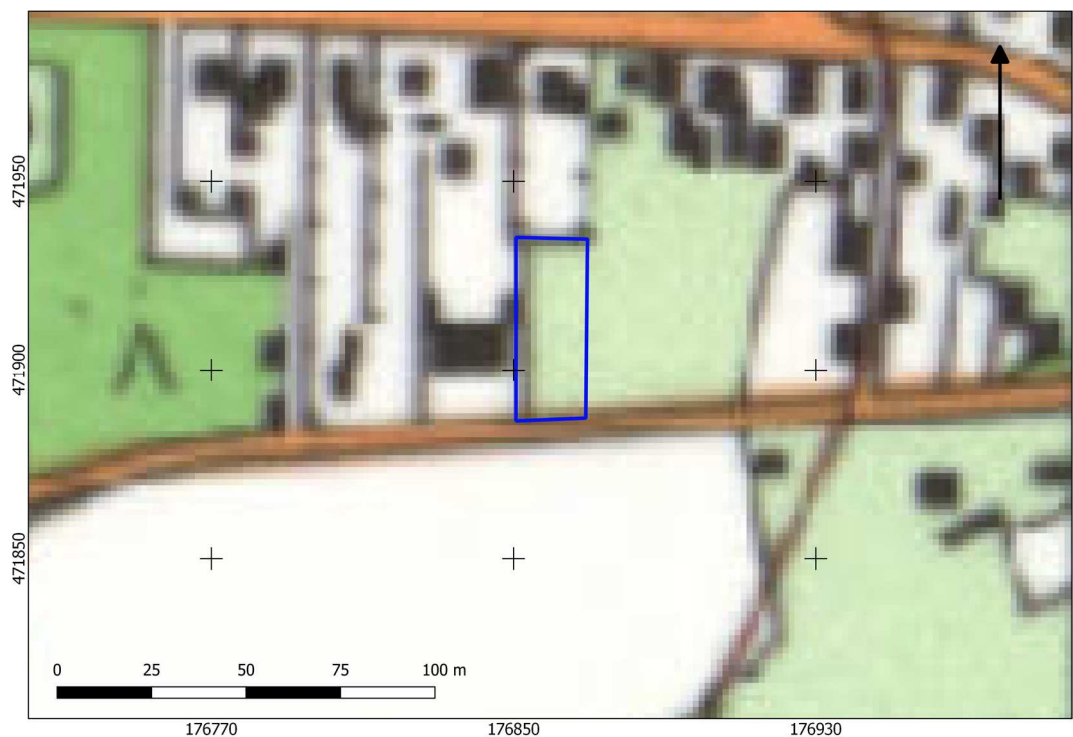
Afbeelding 6. Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart, circa 1832. De locatie van het plangebied is blauw omlijnd. Geel: onverharde wegen, bruin: bouwland, lichtgroen: weideland, donkergroen: bos/opgaand hout, paars: heide, rood met grijs: bebouwing met erf. Bron: hisgis.nl.

Afbeelding 7. Uitsnede uit de topografische kaart van 1900. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 8. Uitsnede uit de topografische kaart van 1931. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 9. Uitsnede uit de topografische kaart van 1988. Bron: topotijdreis.nl.

HOOFDSTUK 3 CONCLUSIE EN VERWACHTINGSMODEL

3.1 CONCLUSIE

Op basis van de inventarisatie kan het volgende geconcludeerd worden. Op de geomorfologische kaart ligt de zuidelijke helft van het plangebied in een zone met een droogdal. De noordelijke helft van het plangebied ligt in een zone met een stuwwalvlakte (0-2%). Ten westen, zuidwesten en zuidoosten van het plangebied liggen dekzandruggen. Bodemkundig ligt het gebied in een zone met moderpodzolen, hier specifiek een looppodzol. Tegen het zuidelijke deel van het plangebied ligt een zone met een dun plaggendek (30-50 cm) en ten westen van het plangebied ligt een zone met xeropodzolen, hier specifiek een haarpodzol. Moderpodzolgronden en haarpodzolgronden zijn droge zandgronden, die goede mogelijkheden tot akkerbouw bood en redelijk goed bewerkbaar waren met vroegere landbouwtechnieken. Het gebied was daarmee vermoedelijk aantrekkelijk voor vroege landbouwers. In de omgeving van het plangebied zijn archeologische resten uit de Midden Neolithicum en Late Middeleeuwen bekend.

In historische tijden (vanaf circa 1832) werd het terrein omschreven als heide. Destijds liep een zandpad door het plangebied. Dit was niet een van de belangrijke uitvalswegen van Garderen. Wat zuidelijker was een eng. Het plangebied is in historische tijden aldoor onbebouwd geweest; de dichtstbijzijnde bebouwing lag circa 260 m oostelijker. Er zijn op basis van de oude verkavelingen geen aanwijzingen dat in vroeger tijden sprake was van bewoning in het plangebied.¹³ In dit deel van Nederland is meestal sprake van een continuïteit in bebouwing vanaf de Late Middeleeuwen: indien een terrein eenmaal bewoning kende, is het vaak tot op de dag van vandaag bebouwd gebleven.

¹³ Soms kan op basis van bijvoorbeeld een knik in de weg, kleine preciseringen en dergelijke bewoning in het verleden worden verondersteld, ook als op oude kaarten geen bebouwing meer is aangegeven.

3.2 VERWACHTINGSMODEL

Op basis van landschappelijke criteria geldt een lage verwachting voor de periode Paleolithicum – Vroeg Neolithicum. Jager-verzamelaars bevonden zich vaak op kleine dekzandopduikingen nabij vers water of in omgevingen waar een voedselrijk biotoop aanwezig was. Daarvan is hier waarschijnlijk geen sprake geweest.

Voor de periode Midden-Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen geldt een hoge verwachting. De aanwezige bodemtypen waren relatief gemakkelijk bewerkbaar en eventuele akkers boden waarschijnlijk goede opbrengsten. In de omgeving zijn resten uit het Laat-Neolithicum bekend.

Voor de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd kan een lage verwachting worden aangehouden. Op de kadastrale kaart staat het plangebied aangegeven als heide en in historische tijden is het plangebied niet bebouwd geweest. In de nabijheid is weliswaar een eng aanwezig. Er zijn echter geen aanwijzingen dat in of nabij het plangebied sprake was van oudere bewoning. Het zandpad dat rond 1832 door het plangebied liep was niet een van de belangrijke uitvalswegen van Garderen.

Eventuele nederzettingen uit de steentijd hebben een omvang van 50 – 200 m² (kleine variant) of 200 – 1000 m² (middelgrote variant). Nederzettingen uit de periode bronstijd – middeleeuwen hebben meestal een omvang tussen 500 – 2000 m² (huisplaats) of meer dan 8000 m² (dorp).¹⁴

Deze resten liggen in de top van de natuurlijke ondergrond, mogelijk dicht onder het maaiveld onder een bouwvoor of eventuele ophogingslaag. De natuurlijke bodem wordt hier gevormd door dekzand waarin zich een podzol heeft ontwikkeld. Eventuele resten bestaan uit vuursteenstrooiingen (voornamelijk Neolithicum, in mindere mate Bronstijd en IJzertijd). Daarnaast kan (gefragmenteerd) aardewerk worden verwacht, evenals houtskool, verbrande huttenleem en natuursteen. Vanaf ongeveer de 17^e eeuw is ook baksteen te verwachten (rurale gebieden; in bewoningskernen al eerder). Deze vondstcategorieën bevinden zich aan of in het pleistocene zand, direct onder een bouwvoor. Daarnaast kunnen grondsporen worden verwacht. Het gaat daarbij overwegend om paalkuilen, greppels en afvalkuilen en dergelijke. Deze bevinden zich in de top van de pleistocene ondergrond en kunnen zich tot op grote diepte uitstrekken.

¹⁴ bron: Tol e.a., 2006.

HOOFDSTUK 4 VELDONDERZOEK

4.1 BESCHRIJVING ONDERZOEKSMETHODIEK

Het veldonderzoek heeft tot doel om meer inzicht te verkrijgen in de fysische situatie in het plangebied. Het dient de in het plangebied aanwezige bodems, de mate van versterking en de aanwezigheid van potentiële archeologische niveaus in kaart te brengen. Aan de hand daarvan kan er voor het plangebied een gespecificeerd verwachtingsmodel worden opgesteld dat gedetailleerder en nauwkeuriger is dan een verwachtingsmodel dat louter gebaseerd is op bronnen en globalere bodem- en geomorfologische kaarten.

Het hele plangebied was toegankelijk voor archeologisch booronderzoek. Voor aanvang van het veldonderzoek is een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld¹⁵ en gedeponneerd in Archis3. Het veldonderzoek bestond uit het zetten van zes verkennende boringen. Verkennend booronderzoek is een snelle en kostenefficiënte onderzoeksmethode om de archeologische potentie van een plangebied in kaart te brengen. Aangezien de specifieke bodemopbouw in het plangebied niet bekend is, is verkennend onderzoek in dit stadium de meest geschikte onderzoeksmethode.

De boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. De boorkernen zijn visueel geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren. De boringen zijn gemeten met GPS met een nauwkeurigheid van 2 m. Het bodemprofiel is beschreven volgens de norm NEN 5104 en ASB. De NAP-maaiveldhoogtes van de boringen zijn bepaald aan de hand van het AHN. De profielbeschrijvingen zijn opgenomen in bijlage 9. De boorpuntenkaart met de posities van de boringen is opgenomen in bijlage 8.

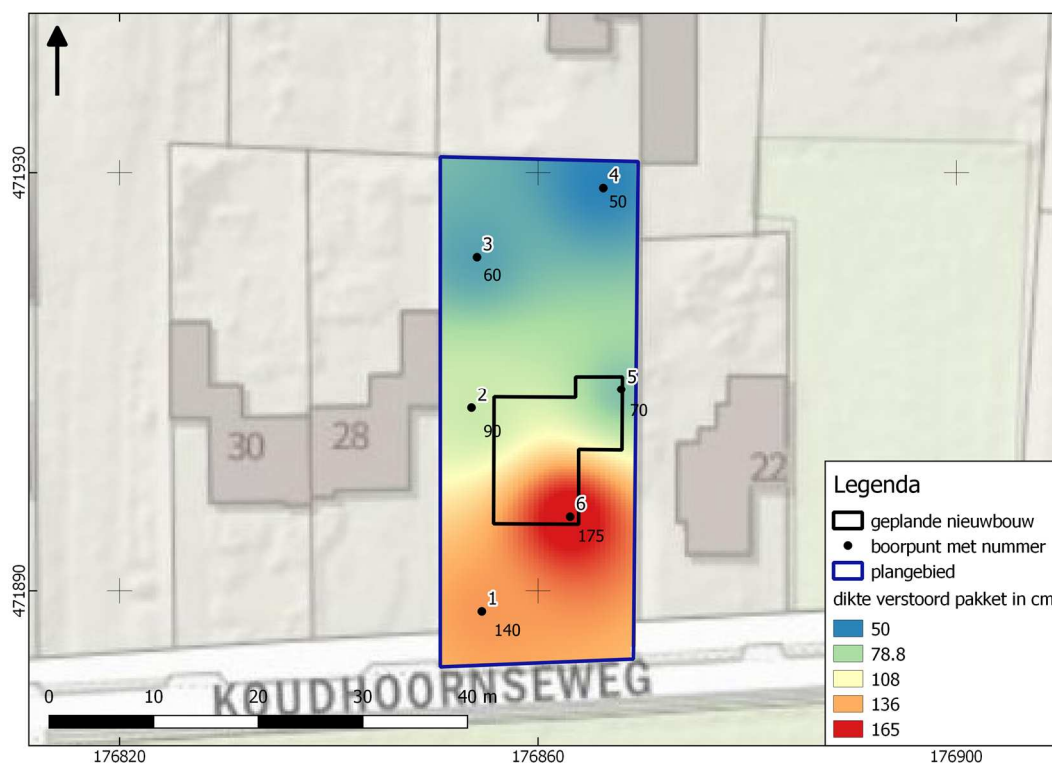
4.2 RESULTATEN: LITHOLOGIE, LITHOGENESE EN BODEMONTWIKKELING

Tijdens het veldonderzoek is geconstateerd dat de voormalige bebouwing (enkele schuurtjes) en beplantingen in het zuidelijke deel waren geruimd. Daarbij is de ondergrond vermoedelijk vergraven.

Het bodemprofiel toont in alle boringen een grotendeels gelijkmatige opbouw: onder een verstoord pakket ligt een C-horizont. Het verstoorde pakket bestaat uit zwak siltig, matig fijn tot matig grof zand. Dit zand is tamelijk los gepakt, meestal iets humeus en overwegend donkergrijs gekleurd. In diverse boringen zijn brokken geel gekleurd zand aangetroffen, die worden geïnterpreteerd als vergraven C-horizont.

¹⁵ E. Brouwer, 2022.

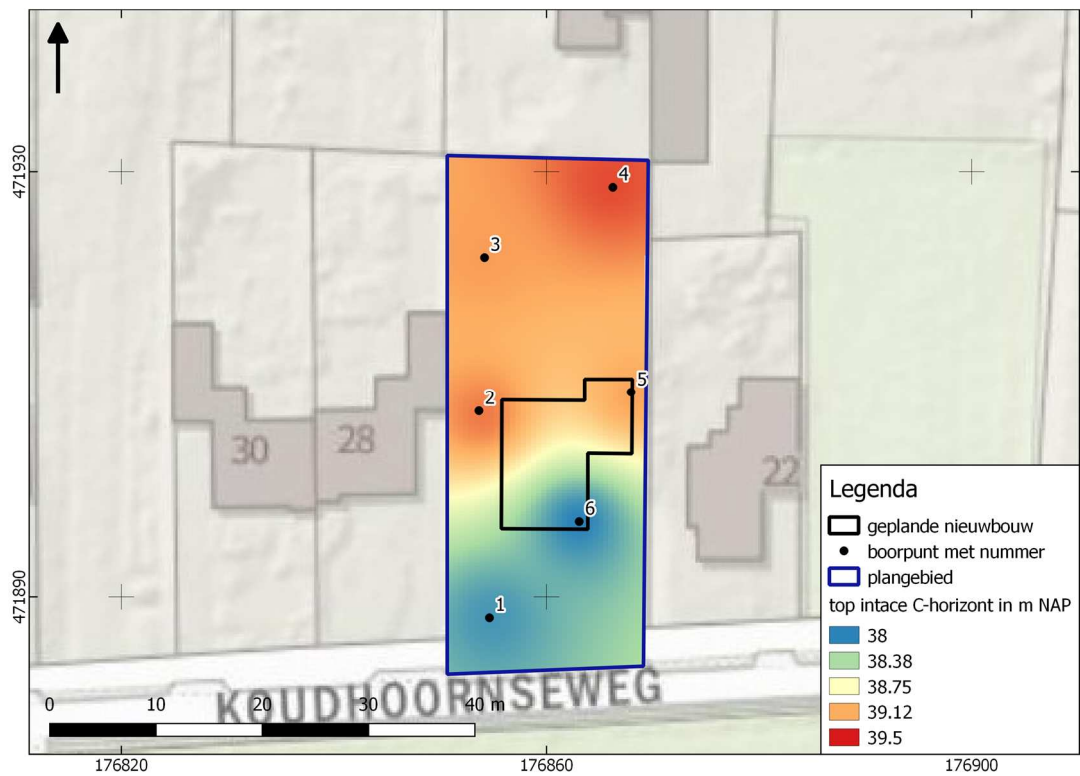
De dikte van het verstoorte pakket varieert. Onderstaande kaart toont een interpolatie van het aangetroffen verstoorte pakket.

Afbeelding 10. Dikte verstoord pakket in cm (interpolatie).

In het noordelijke deel bereikt het verstoorte pakket een dikte van 50-60 cm. In het zuidelijke deel is dit pakket aanzienlijk dikker, tot maximaal 175 cm in boring 6. Het verstoorte pakket is steeds scherp begrensd met de onderliggende C-horizont. De gele vlekken in de overwegend donkergrijze verstoorte laag zijn eveneens scherp begrensd. Bovenstaande wijst erop dat de verstoring nog tamelijk recent is.

De onderliggende C-horizont bestaat uit matig gesorteerd, overwegend matig grof, zwak siltig zand. Dit zand voelt scherp aan, is zwak tot matig grindig en geel gekleurd. Deze laag is geïnterpreteerd als hellingafspoeling (erosiemateriaal). Onderstaande kaart toont de top van de nog intacte natuurlijke ondergrond in m ten opzichte van NAP. De hoogteligging van de C-horizont wordt hier bepaald door de verstoringsdiepte.

Afbeelding 11. Top intacte natuurlijke ondergrond in m +NAP (interpolatie).

Resten van een podzolprofiel of andere archeologisch relevante bodemfenomenen zijn niet waargenomen. Het mag worden aangenomen dat de oorspronkelijke top van de natuurlijke ondergrond overal is verdwenen.

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE EN VERWACHTING

In het verstoorde pakket zijn in diverse boringen brokken van een vergraven C-horizont aanwezig. In alle boringen is een tot in de C-horizont verstoord bodemprofiel aangetroffen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de top van het natuurlijke bodemprofiel overal is verdwenen. Daarmee is tevens het oorspronkelijke archeologische niveau niet meer aanwezig. Het niveau waarop mobiele vondsten mogen worden verwacht is weg, evenals mogelijke ondiepe grondsporen. Resten van diepe grondsporen kunnen nog wel bewaard zijn gebleven. Meestal is de archeologische waarde van dergelijke geïsoleerde restsporen laag. De verwachting kan daarop worden bijgesteld naar 'laag' voor alle archeologische perioden.

HOOFDSTUK 6 SELECTIEADVIES

Op basis van het uitgevoerde booronderzoek is de kans klein dat het plangebied archeologische sporen bevat, afgezien van resten van diepe grondsporen. Het archeologisch belang hiervan is laag. Om deze reden adviseren we geen vervolgonderzoek uit te voeren en het plangebied vrij te geven.

Dit advies is overgenomen door de gemeente Barneveld, hierin vertegenwoordigd door de archeologisch adviseur van de gemeente, mevrouw C. van Eijk.

Mochten bij graafwerkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, dan geldt conform de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit kan bij Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (033 421 74 56) of via de website: www.cultureelerfgoed.nl/contact.

literatuur

- Berendsen, H.J.A., 2005 (1997). *Landschappelijk Nederland. De fysisch geografische regio's*. Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2008. *De vorming van het land*. Assen.
- Boer, de E.A.M. 2013. *Gemeente Barneveld Plangebied Buurtstraat 11 te Garderen Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek (verkennende fase)*. Deventer.
- Borsboom, A.J. en J.W.H.P. Verhagen, 2012. KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P). Gouda.
- Bosch, J.H.A., 2008. *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1. Op basis van de Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 5.2. Deltares-rapport 2008-U-R0881/A*.
- Brouwer, E., 2019. *Inventariserend veldonderzoek - karterende fase Putterweg 1 te Garderen, gemeente Barneveld (GD)*. Almelo.
- Brouwer, E., 2020. *Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase Putterweg 1 te Garderen, gemeente Barneveld (GD)*. Almelo.
- Brouwer, E., 2022. Plan van Aanpak ivo-verkennend Plangebied Koudhoornseweg, Garderen, Barneveld. Almelo.
- Heul, van der J.A. 2021. *Barneveld, Voorthuizen en Garderen sanering wateren gasleidingen (Gemeente Barneveld, Gld) Een Archeologisch Bureauonderzoek*. Zuidhoorn.
- Jonge, de N. en Hanemaier M. 2010. *Putterweg 61 te Garderen, gemeente Barneveld Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek*. Amersfoort.
- Kappel, van K. en Holl, J., 2010. *Speulderweg 22, Garderen, Gemeente Barneveld Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een karterend en waarderend booronderzoek*. Amersfoort.
- Mulder, E.F.J. de., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen.
- Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*, Nederlands Normalisatie-instituut Delft.
- Nijdam, L.C., 2009. *GEMEENTE BARNEVELD PLANGEBIED PALEISWEG 6/8 TE GARDEREN Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek (karterende fase)*. Deventer.
- Tol, A.J., J.W.H.P. Verhagen en M. Verbruggen, 2012. *Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek v2*. SIKB.

Archeologische databases/internetbronnen

ArchisIII.
www.boorstaten.nl.
www.topotijdreis.nl.
www.hisgis.nl.
www.grondwatertools.nl.
www.kadastralekaart.com.

Gebruikte kaarten

Historische kaarten vanaf 1890 tot en met 2015. Bron: www.topotijdreis.nl. Geraadpleegd op 5-1-2022 1.

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), nauwkeurigheid Z-waarde ≤ 5 cm. Bron: www.ahn.nl. Geraadpleegd op 5-1-2022 1.

archeologische verwachtingskaart. Bron: gemeente Barneveld. Geraadpleegd op 5-1-2022 1.

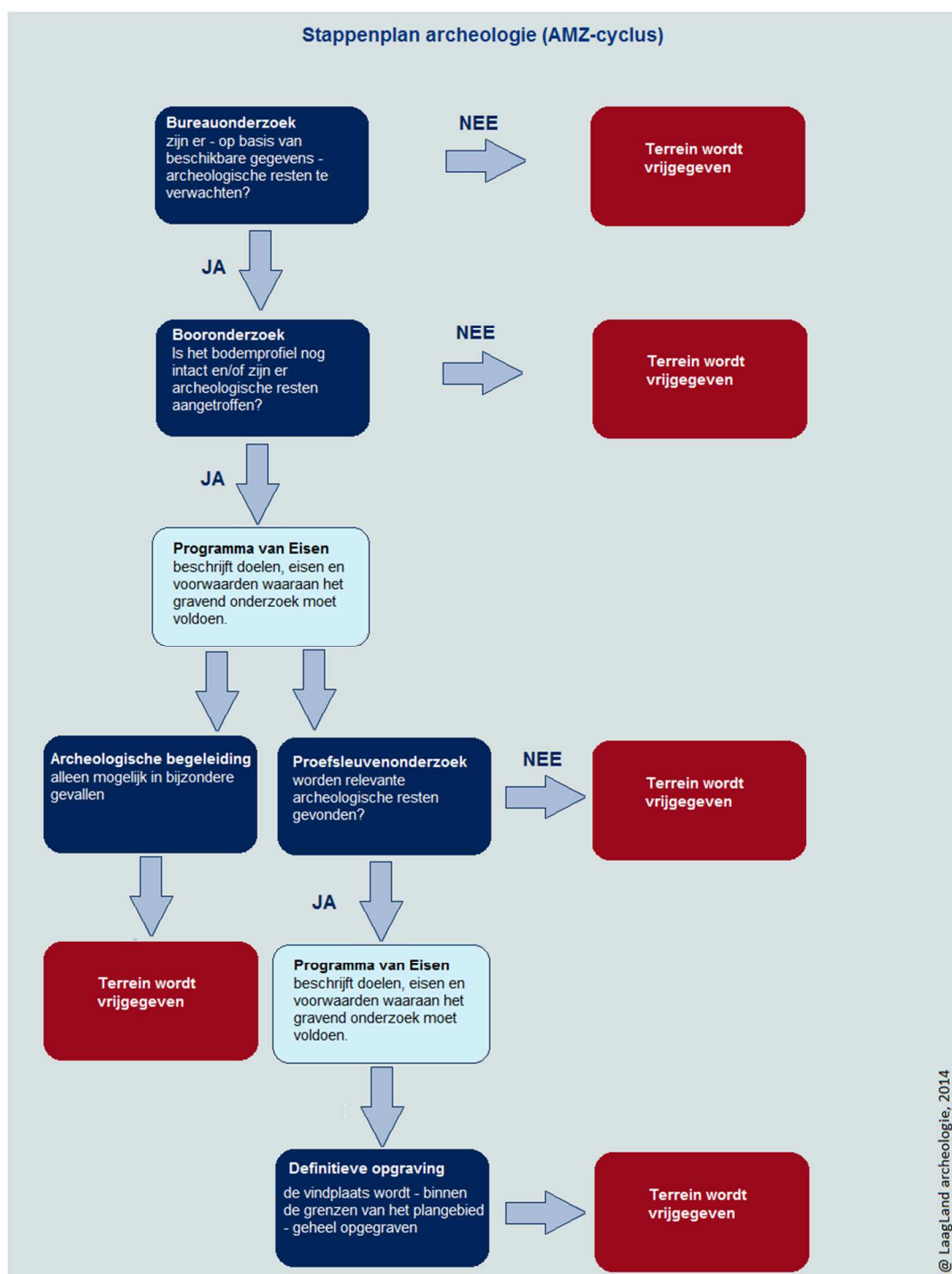
Kaart waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen. Bron: www.zoeken.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 5-1-2022 1.

Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 5-1-2022 1.

Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 5-1-2022 1.

Topografische kaart, schaal 1:10.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 5-1-2022 1.

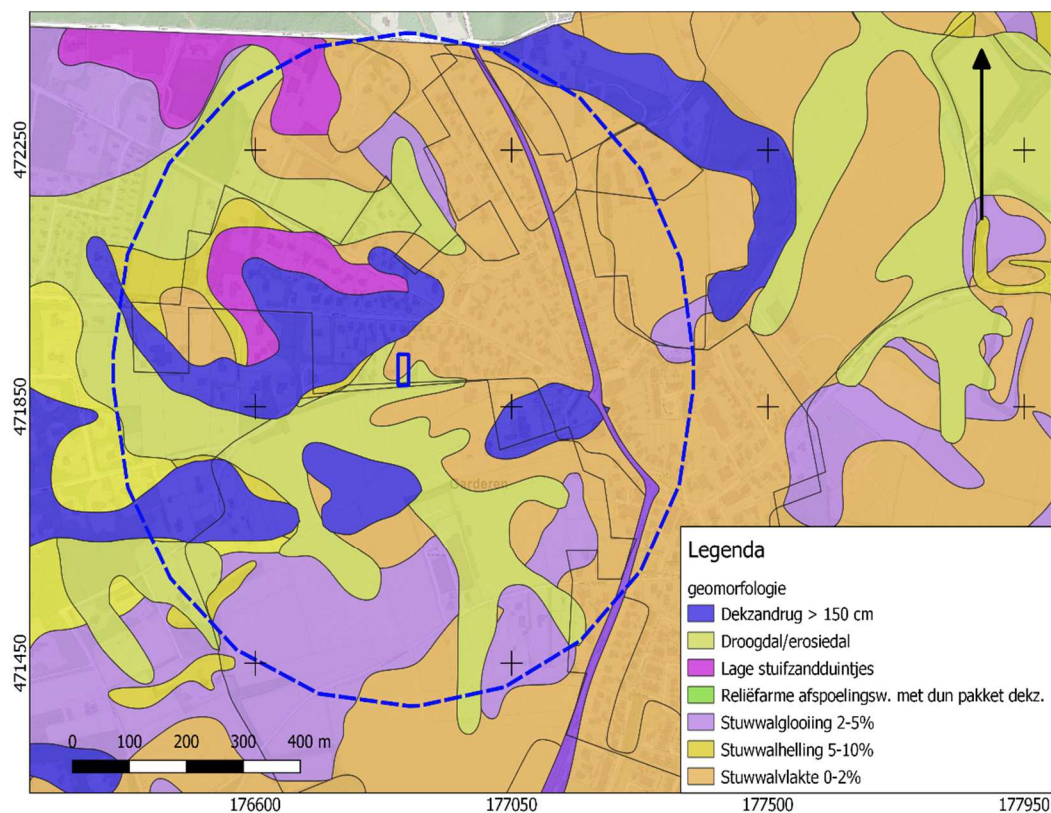
BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS

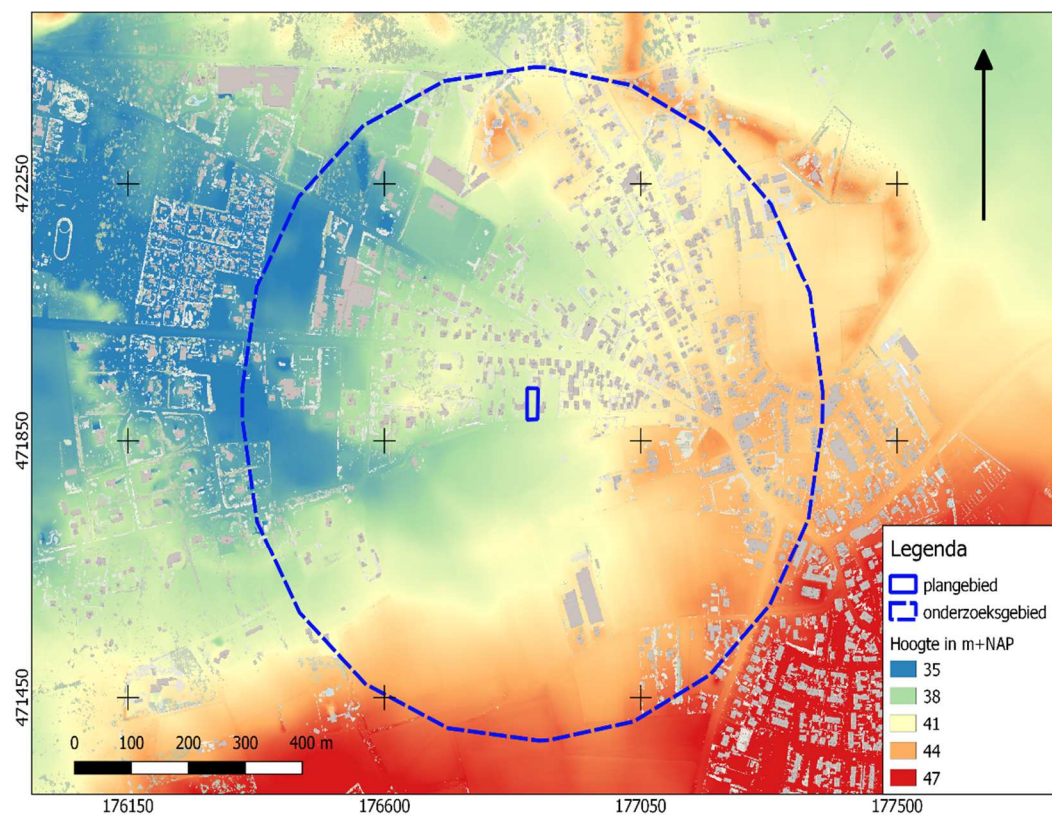
BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische perioden			Datering	
Nieuwe tijd	C		-1795	
	B		-1650	
	A		-1500	
Middeleeuwen	Laat		-1250	
	Vol		-1050	
	vroeg	Ottoons	-900	
		Karolingisch	-725	
		Merovingisch	-450	
Romeinse tijd	Laat		-270	
	Midden		-70 na Chr.	
	Vroeg		-15 voor Chr.	
Prehistorie	Ijzertijd	Laat		-250
		Midden		-500
		Vroeg		-800
	Bronstijd	Laat		-1100
		Midden		-1800
		Vroeg		-2000
	Neolithicum	Laat		-2850
		Midden		-4200
		Vroeg		-4900/5300
	Mesolithicum	Laat		-6450
		Midden		-8640
		Vroeg		-9700
	Paleolithicum	Jong		-35.000
		Midden		-250.000
		Oud		
@ Laagland Archeologie, 2014				

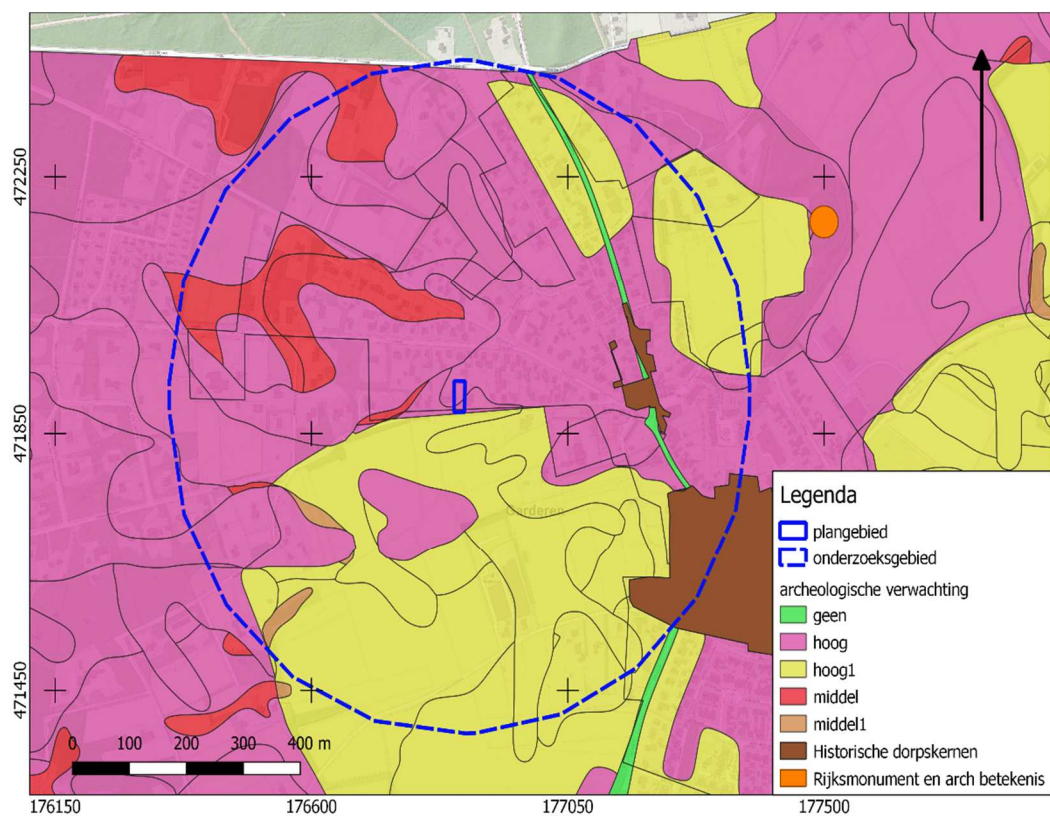
BIJLAGE 3 GEOMORFOLOGISCHE KAART

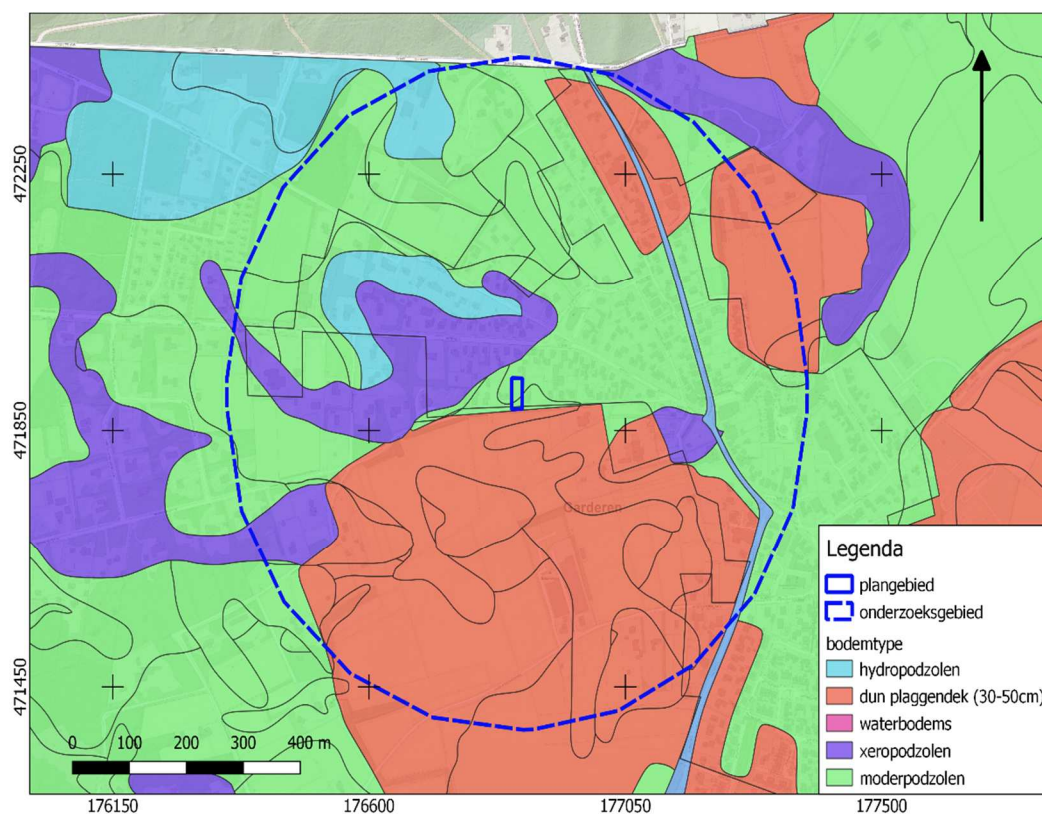
BIJLAGE 4 ACTUEEL HOOGTEBESTAND NEDERLAND

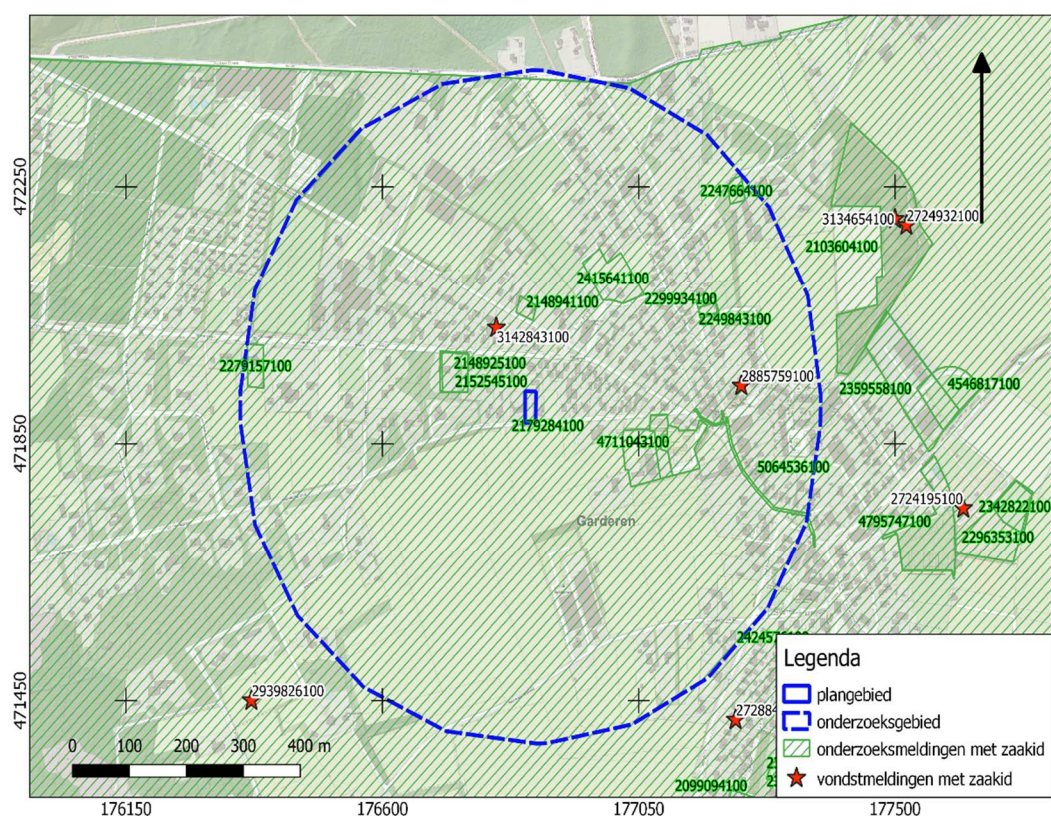
BIJLAGE 5 GEMEENTELIJKE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSKAART

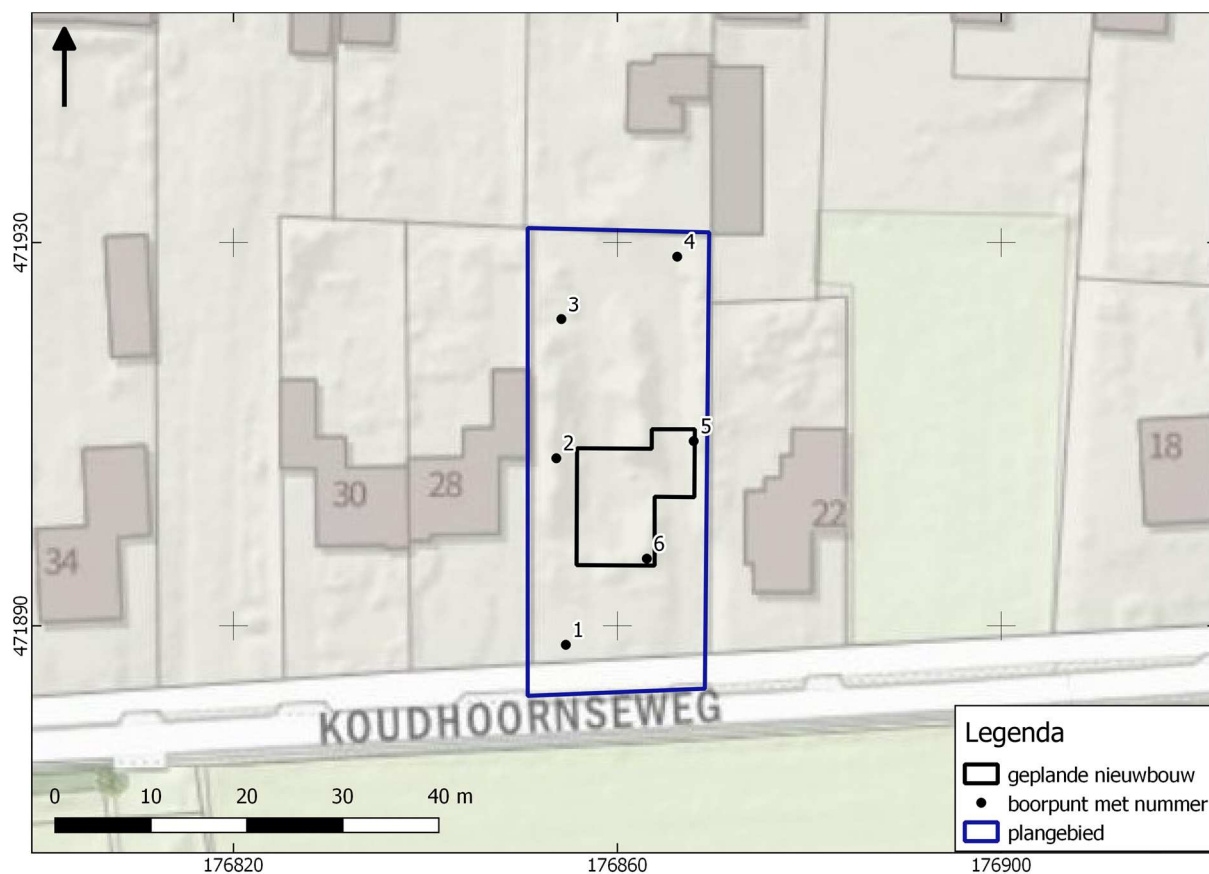
BIJLAGE 6 BODEMKAART

BIJLAGE 7 WAARNEMINGEN, AMK- TERREINEN EN ONDERZOEKSMELDINGEN

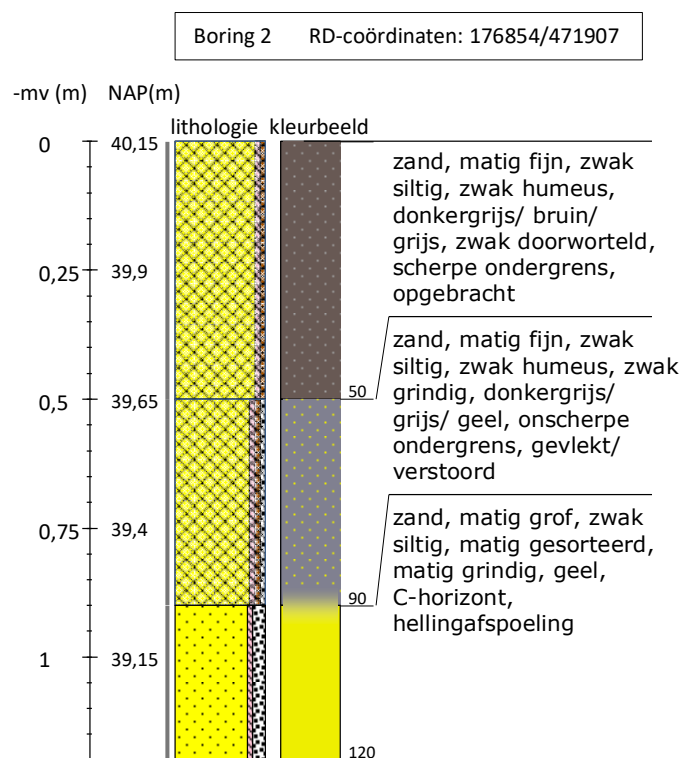
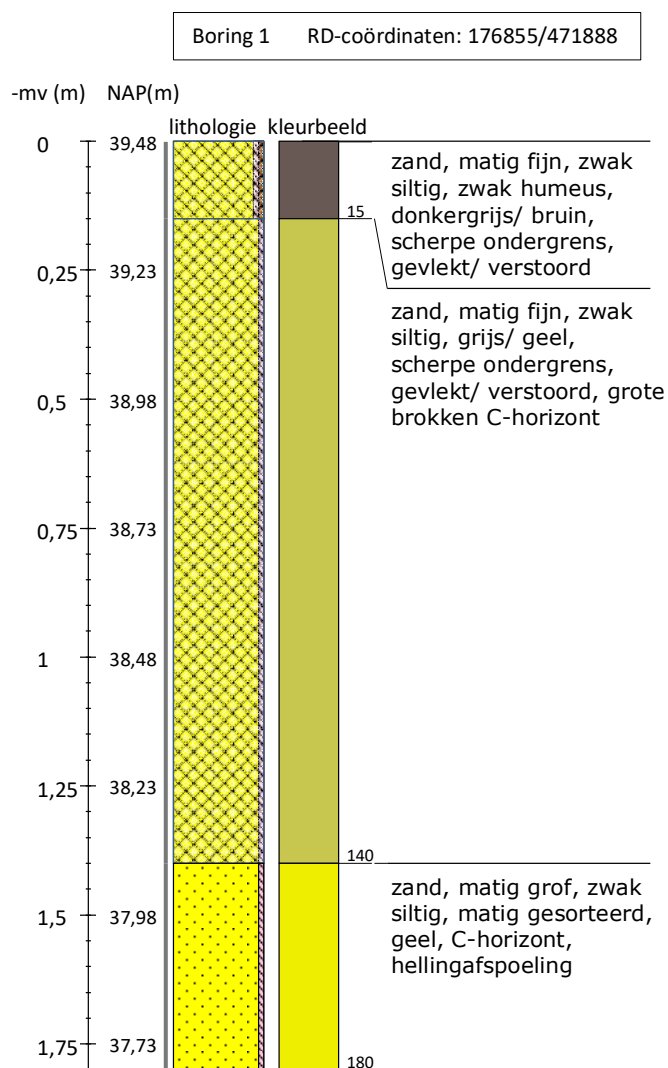

BIJLAGE 8 BOORPUNTENKAART VELDONDERZOEK

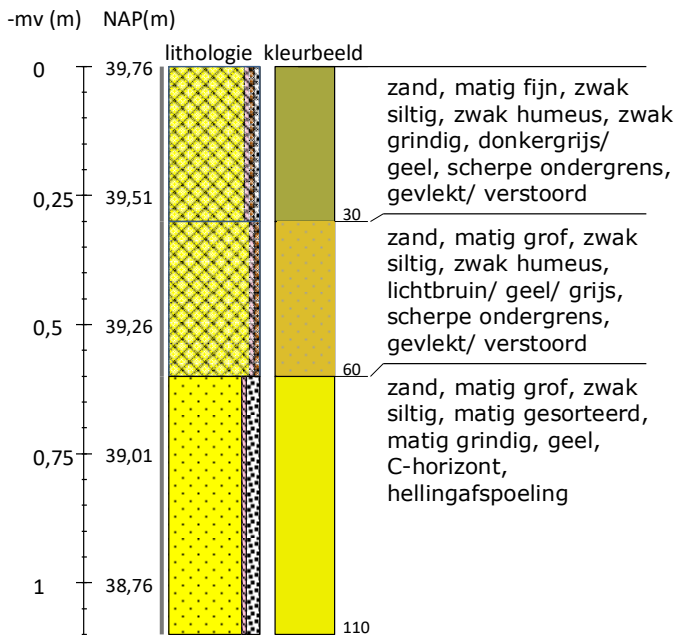

BIJLAGE 9 BOORSTATEN

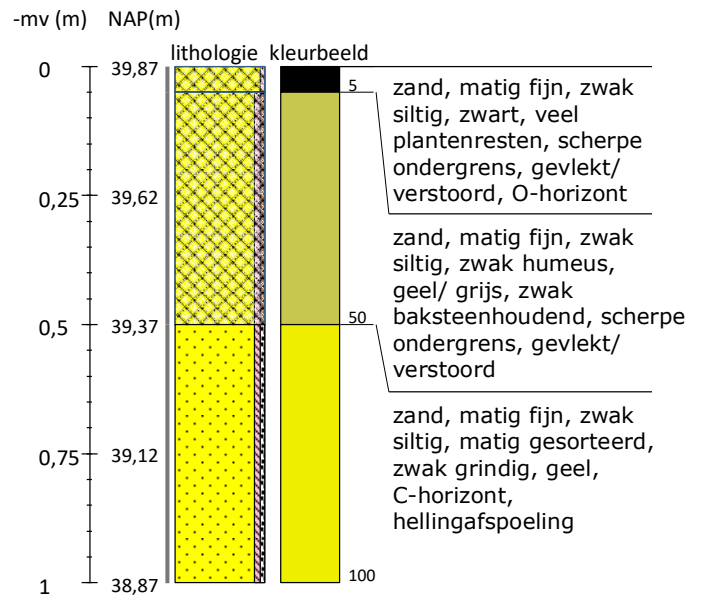
VELDONDERZOEK

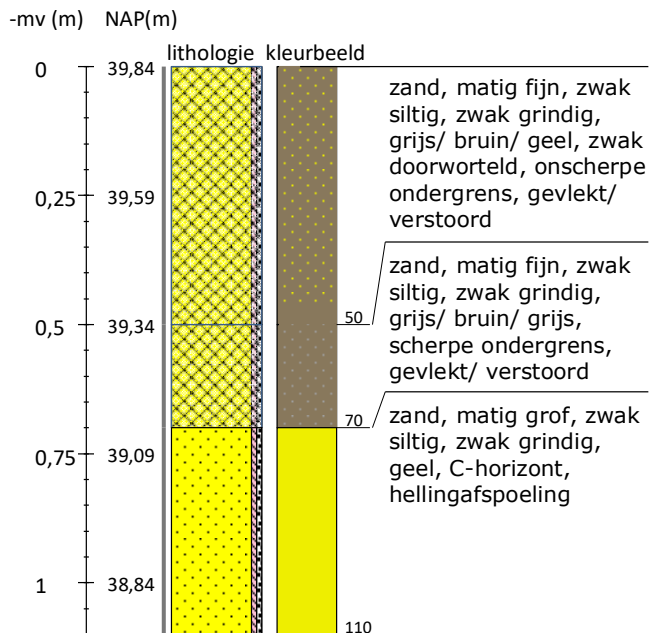
Boring 3 RD-coördinaten: 176854/471922

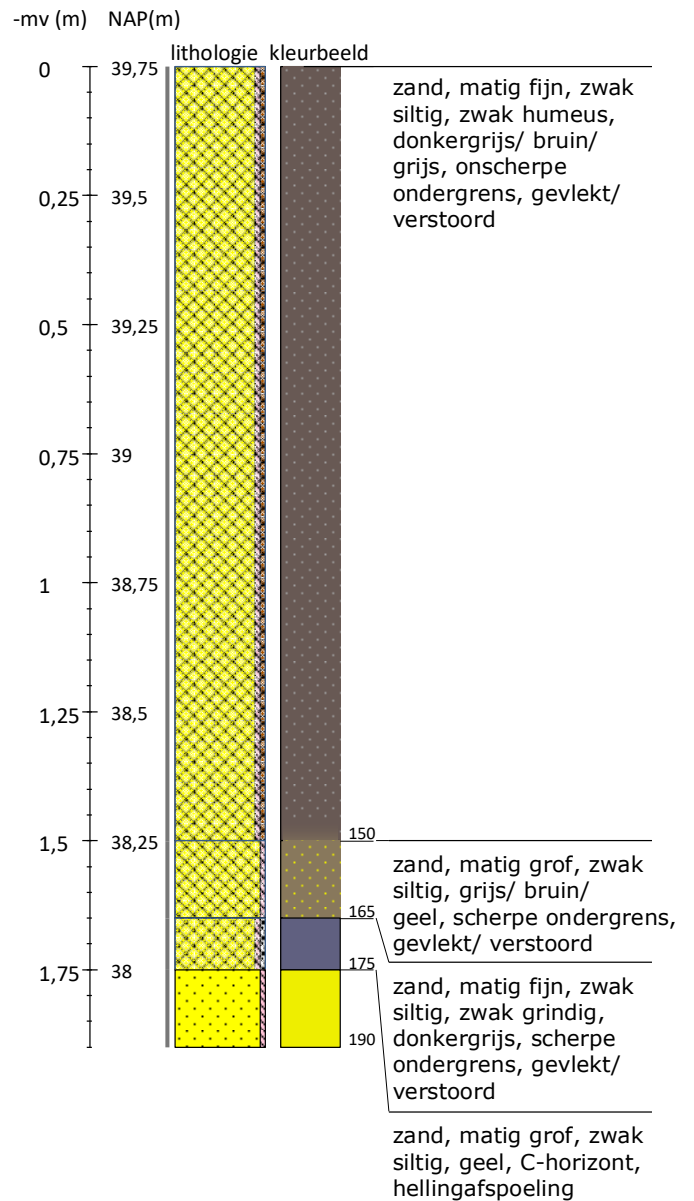
Boring 4 RD-coördinaten: 176866/471929

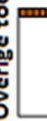
Boring 5 RD-coördinaten: 176868/471909

Boring 6 RD-coördinaten: 176863/471897

Legenda (conform NEN 5104, boorbeschrijvingsnorm van NITG-TNO en ASB)

Zand Zand, zwak siltig Zand, matig siltig Zand, sterk siltig Zand, uiterst siltig Zand, kleiig	Veen Veen, mineraalarm Veen, zwak kleiig Veen, sterk kleiig Veen, zwak zandig Veen, sterk zandig	Zandmediaan uiterst fijn < 105 µm zeer fijn 105 - < 150 µm matig fijn 150 - < 210 µm matig grof 210 - < 300 µm zeer grof 300 - < 420 µm uiterst grof 420 - < 2000 µm Zandsortering goed gesorteerd D60/D10 < 1,8 matig gesorteerd D60/D10 1,8 < 3 slecht gesorteerd D60/D10 > 3	Boortype Edelmanboor Ø 7 cm Edelmanboor Ø 10 cm Edelmanboor Ø 12 cm Edelmanboor Ø 15 cm Guts Ø 2 cm Guts Ø 3 cm Riverside boor Ø 7 cm	Klei Klei, zwak siltig Klei, matig siltig Klei, sterk siltig Klei, uiterst siltig Klei, zwak zandig Klei, matig zandig Klei, sterk zandig	Grind Grind, zwak zandig Grind, matig zandig Grind, sterk zandig Grind, uiterst zandig Grind, siltig	Inclusies/archeologische indicatoren (resten van planten, wortels, schelpen, wortels, hout, baksteen, puin, kolengruis, glas, aardewerk, houtskool, vuursteen, bot, fosfaat) weinig < 1% matig 1-10% veel > 10%	Mechanische boor Ø 10 cm Mechanische boor Ø 12 cm Mechanische boor Ø 15 cm Mechanische boor Ø 20 cm	Leem Leem, zwak zandig Leem, sterk zandig	Overige toevoegingen zwak humeus matig humeus sterk humeus zwak grindig matig grindig sterk grindig	Begrenzing onderliggende laag scherp overgangsgebied < 0,3 cm onscherp overgangsgebied 0,3 - < 3 cm diffuus overgangsgebied 3 cm - < 10 cm Kalkgehalte kalkloos geen opbruising, minder dan 0,5% CaCO₃ kalkarm hoorbare opbruising, circa 0,5 - 1 à 2 % CaCO₃ kalkrijk zichtbare opbruising, 1 à 2% CaCO₃	Grondwaterstand GHG GWG GLG © Boorstaten - www.boorstaten.nl
---	---	---	--	---	---	---	---	---	---	---	--

BIJLAGE 10

VERKLARENDE WOORDENLIJST

AMK-terreinen - De AMK (Archeologische Monumentenkaart) is een bestand van alle bekende, behoudenswaardige archeologische terreinen in Nederland. Op de kaart staan terreinen van archeologische, hoge archeologische en zeer hoge archeologische waarde (al dan niet wettelijk beschermd) aangegeven. De AMK wordt niet meer geactualiseerd.

ARCHIS3 - Archis3 (Archeologisch Informatiesysteem) is een databank waarin gegevens over archeologisch onderzoek, vindplaatsen en terreinen in Nederland zijn opgeslagen.

Bleek - een bleek (of bleekweide) is een grasveld dat vroeger door huishoudens gebruikt werd om linnen te bleken na het wassen ervan. In oude teksten is in 1520 voor het eerst sprake van een veld om was te bleken. De bleek als zodanig werd nog tot in de vorige eeuw gebruikt.

Bronstijd - In de Bronstijd (2.000 – 800 voor Chr.) werden voor het eerst voorwerpen van brons – een legering van koper en tin – gemaakt, hoewel vuursteen nog steeds breed toegepast werd. Aardewerk uit deze periode is meestal zeldzaam en van slechte kwaliteit ('hondebrokaardewerk'). Waarschijnlijk werden veel tradities en gebruiken uit het Neolithicum in deze periode voortgezet, waaronder aanvankelijk het gebruik overledenen in grafheuvels bij te zetten. Later, rond 1.200 voor Chr. werd begraving vervangen door crematies, die in urnenvelden en soms ook in oudere grafheuvels werden bijgezet.

Eng - een eng (enk, es) is een areaal bouwland dat door meerdere grondgebruikers wordt gebruikt. Een eng is ruimtelijk begrensd en als zodanig herkenbaar, maar de individuele percelen zijn niet gescheiden door duidelijk herkenbare grenzen.

Formatie van Boxtel - de Boxtel-afzettingen bestaan overwegend uit zand en in wat mindere mate uit leem. Deze afzettingen zijn vooral onder koude, periglaciale omstandigheden gevormd. Het betreft onder andere afzettingen die door de wind zijn afgezet (eolische afzettingen), niet-eolische afzettingen zoals löss, kleinschalige fluviale afzettingen, hellingafzettingen, en lacustiene afzettingen.

Formatie van Drenthe - de sedimenten van de Drentheformatie bestaan overwegend uit matig fijn tot uiterst grof grindhoudend zand, klei en leem. Deze sedimenten zijn gevormd door of nabij het landijs tijdens het Saalien.

IJzertijd - In de IJzertijd (800 – 12 voor Chr.) werden de eerste ijzeren voorwerpen gemaakt. IJzer was harder dan brons en ijzererts was veel breder beschikbaar dan de grondstoffen voor brons (koper en tin). Het winnen en smeden van ijzer vereiste echter veel kunde en kennis. Naast aardewerk worden vanaf deze periode soms resten van ijzeroventjes gevonden of afval dat is ontstaan bij ijzerwinning. Op de hogere zandgronden kwamen *celtic fields* (raatakkers) tot ontwikkeling. Dit waren akkercomplexen die zich soms tot over een groot gebied konden uitstrekken en gekenmerkt werden door relatief kleine akkertjes die omgeven werden door raatvormige wallen. Men woonde te midden van de akkers. Ten opzichte van de voorgaande en latere perioden werden vaak nattere gronden opgezocht. Vanaf de IJzertijd ook werden de zeekleigebieden in gebruik genomen.

Laagpakket van Wierden - (Boxtelformatie). Tot dit laagpakket worden de dekzanden gerekend. Dekzand is gedurende het laat-Weichselien – vroeg-Holoceen gevormd onder invloed van de wind

Mesolithicum - Het Mesolithicum (8.800 – 4.900 voor Chr.) begon tijdens het begin van het Holoceen. De gemiddelde temperatuur steeg. Vegetatie ontwikkelde zich sterk en de variatie in flora en fauna nam toe. De mens trok als jager/verzamelaar door het land. Materiële resten uit deze periode worden gekenmerkt door kleine vuursteenvoorwerpen (microlithen).

Middeleeuwen - De Middeleeuwen duurden van 450 – 1500 na Chr. Over de periode vlak na het definitieve vertrek van de Romeinen uit Nederland is weinig bekend. Tot op heden zijn relatief weinig vindplaatsen uit deze periode aangetroffen. Er zijn sterke vermoedens dat resten uit deze periode voor een belangrijk deel onder de huidige oude stads- en dorpskernen en oude akkercomplexen liggen. Vanaf ongeveer de 10^e eeuw ontstaat er weer enige stabiliteit en is sprake van een min of meer centraal gezag. De maatschappij raakt gefeodaliseerd. In deze periode werd een begin gemaakt met de ontginning van veen, heide en bos.

Neolithicum - Het Neolithicum (5.300 – 2.000 voor Chr.) wordt gekenmerkt door een overschakeling van jagen/verzamelen naar landbouw en veeteelt. De mens ging zich op een min of meer vaste locatie vestigen. Aanvankelijk werd daarnaast nog gejaagd en verzameld, maar meer en meer werd de mens agrariër. Doordat men zich op een locatie kon vestigen, namen de materiële bezittingen sterk toe. Men bouwde boerderijen en andere constructies en creëerde voorwerpen van aardewerk en geslepen steen. De bevolking kon groeien en de samenlevingen werden complexer. Uit deze periode zijn hunebedden en grafvelden/-heuvels bekend.

Paleolithicum - Gedurende het Paleolithicum (300.000 – 8.800 voor Chr.) is Nederland wel bezocht door de mens (*Homo Sapiens Sapiens* en *Homo Sapiens Neanderthalensis*) gedurende de warmere perioden. Sporen zijn echter schaars en vaak verstoord. De mens trok destijds als jager/verzamelaar rond in kleine groepen. Afhankelijk van het seizoen en aanwezige voedselbronnen werden steeds wisselende, tijdelijke kampementen bewoond.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) – De RCE is een onderdeel van het ministerie van OCW. Het voert wet- en regelgeving uit, ontwikkelt kennis en geeft advies over rijksmonumenten, landschap & omgeving, archeologie en roerend erfgoed.

Saalien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 236 – 126 duizend jaar geleden. Het Saalien was de voorlaatste ijstijd (voorlaatste glaciaal). Gedurende deze periode kwam het landijs tot in Midden-Nederland.

Weichselien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 116 – 11,7 duizend jaar geleden. Het Weichselien is de laatste ijstijd (glaciaal) die we in Nederland gehad hebben. Het landijs bereikte de Nederlandse grenzen niet, maar wel was de bodem van grote delen permanent bevroren (permafrost).